

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘМІЛЕЛЕР

Амиргазин Берік Қайратұлы

berik.a@list.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ заң факультеті

Халықаралық құқық мамандығының 3 курс студенті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Сейдеш Б.Б

Аннотация: Халықаралық жеке құқық теориясында сыртқы экономикалық мәмілені анықтаудың көптеген тәсілдері бар. Мақалада сыртқы экономикалық мәмілелердің негізгі түсініктері, сондай-ақ оның белгілері туралы айтылады. Сыртқы экономикалық мәмілелердің негізгі коллизиялық проблемалары қаралатын болады. Және әр түрлі мемлекеттер мұны ішкі құқықтың көмегімен қалай шешетіні туралы.

Аннотация: В теории международного частного права существует множество подходов к определению внешнеэкономической сделки. В статье рассказывается об основном понятии внешнеэкономических сделок, а также его признаках. Будут рассмотрены основные коллизионные проблемы внешнеэкономических сделок. И как различные государства решают это с помощью внутреннего права.

Annotation: In the theory of private international law, there are many approaches to defining a foreign economic transaction. The article describes the basic concept of foreign economic transactions, as well as its features. The main conflict problems of foreign economic transactions will be considered, and how different States solve this with the help of internal law.

Кілтті сөздер: құқық коллизиясы, сыртқы экономикалық мәмілелер

Ключевые слова: коллизия права, внешнеэкономические сделки

Keywords: conflict of law, foreign economic transaction

Сыртқы экономикалық қатынастарды іске асырудың негізгі құқықтық нысаны өз жиынтығында халықаралық коммерциялық айналымның едәуір бөлігін құрайтын сыртқы экономикалық мәмілелер болып табылады. Сыртқы экономикалық мәмілелер азаматтық-құқықтық мәмілелермен салыстырғанда ерекшелікке ие, өйткені оларға субъектілердің ерекше құрамы, императивті мазмұны мен ерекше құқықтық реттеу тән.

Халықаралық жеке құқық теориясында сыртқы экономикалық мәмілені анықтаудың көптеген тәсілдері бар, олардың ішінде шартты түрде төрт негізгі бағытты бөліп көрсетуге болады: 1) Сыртқы экономикалық мәміленің мазмұны экспорттық-импорттық операциялар (Л. А. Лунц, М. М. Богуславский, М. Г. Пронина және т. б.) болып табылады; 2) сыртқы экономикалық мәміленің айқындаушы белгісі тараптардың әртүрлі мемлекеттердегі коммерциялық кәсіпорындарының (И. С. Зыкин, В. П. Звекон, Г. К. Дмитриева, Л. П. Ануфриева және т. б.); 3) мәмілені сыртқы экономикалық қызметке жатқызудың негізгі өлшемі ретінде оның контрагенттерінің әр түрлі ұлты (В. А. Мусин, И. В. Елисеев, О. Н. Садиков және т. б.) бөлінеді; 4) сыртқы экономикалық мәміле ұғымы қосымша саралаушы белгілерді жасау арқылы құрастырылады: коммерциялық мақсаттар (И. В. Елисеев), құқықтық қатынастардың кемінде екі мемлекетпен қандай да бір жағдайлар арқылы байланысы, мәміленің «интерриториялығы» (А. И. Муранов), оның жалпы халықаралық сипаты (Л. П. Ануфриева).

Сыртқы экономикалық мәміле ұғымын ғылыми анықтау кезінде барлық авторлар екі белгі ең маңызды деп санайды: «сыртқы» бағыт және оның негізінде жатқан қатынастардың коммерциялық сипаты.^[1]

Сыртқы сауда мәмілелеріне тауарларды сатып алу-сату шарттары, сондай-ақ мердігерлік шарттар, комиссиялар және түрлі мемлекеттердің ұйымдары мен фирмалары арасында жасалатын басқа да бірқатар шарттар жатады. Сыртқы сауда мәмілелерінің кең таралған түрі сыртқы сауда сатып алу-сату шарты болып табылады.^[2]

Доктринада «сыртқы экономикалық мәміле» сияқты құқықтық категорияны анықтауға көптеген көзқарастар бар, алайда осы тәсілдердің арасында ұқсас белгілер байқалады, бұл оларды бірнеше негізгі бағыттарға топтастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, «сыртқы экономикалық мәміле» терминімен қатар «сыртқы экономикалық шарт» және «сыртқы сауда шарты» терминдері қолданылады. Көбінесе бұл терминдер авторлар синонимдер ретінде қолданылады. Сыртқы экономикалық қызмет ретінде мәмілені саралаудың әмбебап өлшемі іс жүзінде мүмкін емес, сондықтан оны айқындауды сыртқы экономикалық қызмет сипатынан туындайтын белгілер негізінде шығару керек. Негізгі критерий болып шетелдік құқықтық жүйемен байланысты осындай мәміленің «сыртқы» бағыты саналады.^[1]

Кез келген сыртқы экономикалық мәміле мемлекеттің сыртқы экономикалық қызметі болып табылады. Сыртқы экономикалық қызмет сыртқы сауда қызметін, халықаралық инвестициялық ынтымақтастықты, өндірістік кооперацияны, валюталық және қаржылық-несиелік операцияларды, сондай-ақ қызметтің кейбір басқа түрлерін қамтиды.

Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметі деп республиканың нарықтық экономикасын қалыптастыру, құру, оның әлемдік экономикаға енуі мақсатында шетелдік инвестициялар, сақтандыру, материалдық және басқа өндіріс саласындағы бірлескен кәсіпкерлік мәселелері, тауарлар (қызметтер) экспорты, импорты саласындағы субъектілері қызметі түсініледі, және ең бастысы, республика халқының қажеттіліктерін қанағаттандыру.^[3]

Сыртқы экономикалық байланыстарды дамуы, өз кезегінде, сыртқы экономикалық қызметтің тиісті заңдық нысанын қалыптастыруға ықпал етті. Бүгінде ол мемлекетшілік және халықаралық деңгейлерде құқықтық реттеу көздерінің кешенді жүйесімен ұсынылған. XX ғасырдың соңында XXI ғасырдың басында мемлекетаралық деңгейде реттеу пәні жеке-құқықтық қатынастар болып табылатын халықаралық шарттар ерекше маңызға ие бола бастады. Атап айтқанда, 1980 жылғы 11 сәуірдегі халықаралық тауарларды сатып алу-сату шарттары туралы БҰҰ Вена конвенциясы; 1974 жылғы 14 маусымдағы халықаралық тауарларды сатып алу-сатуда талап қоюдың ескіру мерзімі туралы Нью-Йорк конвенциясы; 1930 жылғы 7 маусымдағы аударма және жай вексель туралы біркелкі заң туралы Конвенция; 1992 жылғы 20 наурыздағы Шаруашылық қызметті жүзеге асыруға байланысты дауларды шешу тәртібі туралы келісім (Киев келісімі) және т. б.^[4]

1980 жылғы тауарларды халықаралық сатып алу-сату шарттары туралы Вена конвенциясы осындай шарттар деп коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі мемлекеттерде орналасқан тараптар арасында жасалған тауарларды сатып алу-сату шарттарын түсінеді. Іс жүзінде мәмілелердің әртүрлі түрлері кездеседі. Материалдық нысандағы тауарларды сатып алу-сату мәмілелері дәстүрлі болып табылады.

Сауда-экономикалық және өзге де халықаралық байланыстарды жүзеге асыру процесінде әртүрлі мемлекеттердің ұйымдары мен фирмалары арасында әдетте келісім-шарттар деп аталатын көптеген шарттар жасалады. Тараптардың орналасқан жері, сондай-ақ осы шарттарды жасасу және орындау орны сәйкес келмейді, бұл шетелдік немесе халықаралық элементпен осындай шартқа қолдануға жататын құқықты айқындауды талап етеді.

Шарт жасай отырып, тараптар оның қандай заңдармен реттелуі тиіс екенін белгілей алады. Тараптар, тараптардың ерік автономиясына байланысты таңдау жасауға құқылы. Бұл

автономия бойынша тараптардың өз қалауы бойынша шарттың мазмұнын белгілеуге құқығы бар.^[2]

Сыртқы экономикалық мәмілелер жасасу кезінде туындайтын коллизиялық проблеманы шешу үшін көптеген мемлекеттердің халықаралық жеке құқығы жасалатын шарттың тараптарына олардың арасында туындайтын құқықтық қатынастарға қолданылатын құқықты дербес таңдауға мүмкіндік береді. Тараптардың таңдау құқығы, оның ішінде қолданылатын құқық мәселелеріне де қолданылатын ерік автономиясының жалпыға танылған қағидасының көрінісі болып табылады. Бұл жағдайда ерік автономиясын сыртқы экономикалық мәмілелер жасасу кезінде құқықтың коллизиясын шешуге бағытталған бекіту формуласы ретінде қарастыру қабылданған.^[5]

Тараптардың ерік автономиясы әдетте әртүрлі мемлекеттердің заңнамасында танылады. Алайда, тараптардың ерік автономиясының рұқсат етілген шектері мемлекеттердің заңнамаларында әртүрлі түсініледі. Бір елдерде ол шектелмейді де. Бұл тараптар мәміле жасасып, оны кез келген құқықтық жүйеге бағындыра алады дегенді білдіреді. Басқа елдерде шартты оқшаулау қағидасы әрекет етеді: Тараптар құқықты еркін таңдай алады, бірақ осы мәмілемен байланысты болса ғана.

Тараптардың еркінің автономиясы принципінен 1986 жылғы Халықаралық жеке құқықты Жаңа реттеу туралы Герман заңының 27 бабы да шығады. Шартқа қолданылатын құқық туралы келісім болмаған кезде шарт неғұрлым тығыз байланысты мемлекеттің құқығы қолданылуға тиіс (28-бап).

ҚХР заңнамасында белгіленген ережелер бойынша тараптар заң өзгеше белгілемейтіндіктен, шартқа қолдануға жататын құқықты анықтай алады. Егер тараптар мұндай таңдау жасамаса, шарт неғұрлым көп түрде байланысты елдің құқығы қолданылуға тиіс. (§145 азаматтық құқықтың жалпы ережелері 1986ж.).^[2]

ҚР –ның азаматтық кодексінің 1113-бабында тараптардың келісімі болмаған кезде шартқа қолданылатын құқық қарастырылған. Шарт тараптарының қолдануға тиісті құқық туралы келісімі болмаған кезде ол шартқа тараптар құрылған, тұратын жері немесе негізгі қызмет орны бар елдің құқығы қолданылады.^[6]

Бірқатар мемлекеттердің заңнамасында тараптардың еркі мәміледе мүлде көрсетілмесе, келісім-шарт жасалған жердің заң қағидасы қолданылады. Алайда қазіргі заманғы техникалық байланыс құралдарын дамыту жағдайында бұл қағиданы қолдану үлкен қиындықтарды тудырады, өйткені халықаралық сауда саласында мәмілелердің едәуір бөлігі хат алмасу жолымен жасалады (телеграф, телетайп және т. б. бойынша). Бұл ретте мәмілені жасалған деп тану үшін қажетті соңғы әрекет болған тармақ шарт жасасу орны болып есептеледі.

Мұндай соңғы әрекеттің қай жерде болғаны туралы мәселе әртүрлі елдерде шешілмейді. Мысалы, Ұлыбритания, АҚШ, Жапония құқығы бойынша мәміле акцепт жіберілген сәтте Және жерде жасалған болып саналады («пошта жәшігінің» теориясы), яғни алынған офертаға (ұсынысқа) келісім, ал басқа елдердің көпшілігінің, соның ішінде Ресейдің құқығы бойынша мәміле оферент акцептін алған сәтте және жерде жасалған болып саналады (ұсыныс жасаған тұлға).

Соңғы жылдары бірқатар елдерде мәмілеге қолдануға жататын құқықты анықтау үшін басқа да қағидалар және ең алдымен шартқа сатушының өндірістік қызметі орнының заңы, сатушының заңы қолданылатын қағидалар ұсынылды.^[2]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Статья // КонсультантПлюс: Беларусь; Технология 3000/ ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2011. (дата обращения: 26.02.2020).
2. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. - 3-е изд., перераб. и доп. - М: Юристъ, 2000. - 408 с. (дата обращения: 29.02.2020).
3. Право и внешнеэкономическая деятельность в Республике Казахстан. / Отв. Ред. М.К. Сулейменов. Алматы: КазГЮА, 2001. С. 55-61. (дата обращения: 27.02.2020).

4. Федулов В.И., Иванова Ю.А. Проблемы правового регулирования внешнеэкономических сделок // Вестник Московского университета МВД России. 2017. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-pravovogo-regulirovaniya-vneshneekonomicheskikh-sdelok> (дата обращения: 29.02.2020).
5. Симатова Е.Л., Романов М.Ю. Некоторые вопросы коллизии права при заключении внешне-экономических сделок // НЧОУ ВПО «Южный институт менеджмента», Краснодар, Россия. (дата обращения: 28.02.2020).
6. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_ (дата обращения: 28.02.2020).